

Magdalena Połom

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Struktura motywacji osiągnięć a poczucie umiejscowienia kontroli u uczennic szkół ponadgimnazjalnych

Summary

STRUCTURE OF ACHIEVEMENT MOTIVATION AND LOCUS OF CONTROL AMONG SECONDARY SCHOOL GIRLS

Attributing success to external influences, such as fate, luck or coincidence indicates the formation of external locus of control. Not recognising the link between effort and the effects of work may contribute to lower achievement motivation and, consequently, may lead to less involvement and poorer educational results.

In this study a question was posed whether this correlation really exists and whether girls with a different level of locus of control (LOC) differ in terms of achievement motivation. The study, carried out on a sample of 172 girls (16 to 20 years of age), used a Delta questionnaire by Drwal to investigate the locus of control and the LMI Inventory to examine achievement motivation. The results of this study confirmed that there is a relationship between achievement motivation and the locus of control. In addition, the analysis included age variable. On this basis it was concluded that age can modify achievement motivation in terms of self-confidence, flexibility, status orientation and pride in productivity.

Key words: achievement motivation, locus of control, self-assurance, engagement

red. Paulina Marchlik

Wprowadzenie

Motywacja jest pewnego rodzaju energią, która ukierunkowuje działanie, by zaspokoić potrzeby, pragnienia, by umożliwić realizację ściśle określonych

celów i konkretnych zadań. Jest tą częścią osobowości, która pozwala rozpocząć zaplanowaną aktywność, ale także ją podtrzymać i ukończyć, pomimo nawarstwiających się przeszkód, nieprzewidzianych trudności, zniechęcenia czy znużenia (Wieczorkowska 2007: 6). Motywacja jest więc procesem, dotykającym zarówno inicjację danego zachowania, jak i jego kontynuację, aż do osiągnięcia zamierzonego rezultatu. Obejmuje wrodzone, biologicznie zdeterminowane procesy, takie jak popędy i pragnienia, oraz te nabyte w toku życia – wśród nich między innymi zainteresowania, pasje, awersje (Franken 2005: 18–21). Jednym z rodzajów tak szeroko rozumianej motywacji jest motywacja osiągnięć, która definiowana jest jako skłonność do przekraczania poziomu doskonałości, chęć coraz lepszego wykonywania zadań oraz osiągania sukcesów, pojmowanych w sposób subiektywny (Łukaszewicz, Doliński 2007: 441). Aby jednak motywacja osiągnięć mogła się ujawnić, wymagana jest znajomość celu i świadomość jego istnienia, a także odpowiednie zdolności oraz umiejętność podejmowania decyzji przy jednoczesnym wysiłku i konsekwentnej pracy (Niebrzydowski 1972: 19–20).

Powstało wiele różnych koncepcji motywacji osiągnięć. Zalicza się do nich m.in. koncepcję McClellanda, obejmującą motywy tkwiące w jednostce – motyw władzy, afiliacji i osiągnięć (za: Harrell, Stahl 1981: 242), trójczynnikiowy model motywacji osiągnięć Atkinsona, skupiający się na ważności celu, subiektywnym prawdopodobieństwie jego zrealizowania oraz potrzebie osiągnięć (za: Hamilton 1974: 856), koncepcję Heckkausena, w której ważną rolę odgrywają warunki społeczne, sprzyjające bądź hamujące aktywność jednostki (Heckhausen, Roelofsen 1962: 316). Koncepcja motywacji osiągnięć Schulera i Prochaski jest zespoleniem tych trzech koncepcji, a dodatkowo została rozszerzona o aspekty psychologii poznawczej i społecznej, zmienne obejmujące koncepcję siebie, poczucie własnej wartości oraz atrybucję (Storch 2012: 21–23). Teorię tę uzupełniono również wykorzystując listę składników motywacji osiągnięć ułożoną przez Cassidy i Lynn (Klinkosz, Sękowski 2006: 259).

Zgodnie z teorią Schulera i Prochaski motywacja osiągnięć nie jest zmienną jednowymiarową, lecz składa się z wielu względnie niezależnych komponentów. Po poddaniu analizie wszystkich dostępnych metod badających motywację osiągnięć, Schuler wraz ze swoimi współpracownikami uznali, że można wyróżnić około stu różnych wymiarów tej zmiennej (Klinkosz, Sękowski 2006: 260). Ich dalsze badania i analizy przyczyniły się do zbudowania modelu, który został nazwany Cebulowym modelem motywacji osiągnięć (Schmidt 2006: 208). Zgodnie z nim na motywację osiągnięć składa się wiele warstw i aspektów, dlatego można mówić o całej jej strukturze, a nie pojedynczym wymiarze (Połom 2015: 187). Ponadto w modelu tym motywacja osiągnięć uznana jest za zmienną

ną osobowościową, będącą jednym z głównych predyktorów sukcesu. Jest ona traktowana jako drugie źródło wariacji dla osiągnięć – obok wiedzy i kompetencji zawodowych (Schuler, Frintrup 2012: 750).

Motywacja osiągnięć ma wpływ na rodzaj podejmowanej aktywności. Odwołuje się również na różne cechy człowieka, takie jak na przykład samoocena, przy czym sama nie pozostaje wolna od wpływu innych czynników. Jest kształtowana przez potrzeby, wyznawane wartości, przejawiany styl atrybucji oraz środowisko, w jakim jednostka się wychowuje (Zimbardo 1999: 312). Również przypisywanie sukcesu własnym zdolnościom i pracy może przyczynić się do zwiększenia motywacji poprzez dostrzeganie skuteczności własnego działania. Gdy człowiek posiada subiektywne przekonanie, że osiągnięty wynik jest konsekwencją jego działania oraz że po określonej aktywności osiąga się upragniony rezultat, ma większą motywację do wysiłku oraz do dokonywania zmian w swoim zachowaniu tak, by zrealizować cel (Łukaszewski, Doliński 2007: 454). Na tej podstawie w reprezentacji umysłowej jednostki tworzony jest przyczynowy związek między zachowaniem a uzyskanym wynikiem. Reprezentacja ta determinuje podejmowanie dalszych działań (Drwal 1995: 199).

Za przypisywanie sobie sukcesu lub porażki w odniesieniu do uzyskanego wyniku odpowiada zmienna lokalizacji kontroli. Jest to względnie stała cecha osobowościowa, ujawniająca się w wielu różnych sytuacjach. Dotyczy spostrzegania możliwości wpływania na sytuację oraz na uzyskiwany rezultat (Chodkiewicz 2006). W skład tej zmiennej wchodzi elementy obrazu siebie, otaczającego świata oraz ich wzajemny związek (Kościelak 2010: 42). Odnosi się ona do przekonania danej osoby, że osiągnięty wynik zależy od niej samej i jest rezultatem jej aktywności albo jest splotem wielu czynników tkwiących poza nią, jak na przykład szczęścia, przypadku czy wysiłku innych ludzi (Domachowski i in. 1984: 42). W związku z tym wyróżniono wewnętrzne poczucie umiejscowienie kontroli i zewnętrzne poczucie umiejscowienie kontroli. „Kiedy wzmocnienie jest postrzegane przez podmiot jako następstwo podjętego przez niego działania, lecz jednocześnie nie będące konsekwencją wyłącznie tego działania, wówczas w naszej kulturze jest to na ogół spostrzegane jako rezultat szczęścia, szansy, losu lub jako pozostające pod kontrolą innych, posiadających władzę albo jako nieprzewidywalne z powodu wielkiej złożoności otaczających jednostkę sił” (Rotter 1966: 1, za: Domachowski i in. 1984: 42). Natomiast „jeżeli jednostka spostrzega, że zdarzenie jest konsekwencją jej własnego działania lub jej własnych względnie stałych właściwości, określamy to wiarą w kontrolę wewnętrzną” (Rotter 1966: 1, za: Domachowski i in. 1984: 42).

Nasilenie tej zmiennej jest wielorakie u różnych osób, dlatego można mówić o kontinuum, na którym rozciąga się ta cecha: od skrajnie wewnętrznego poczucia umiejscowienia kontroli do skrajnie zewnętrznego. Za pomocą tego wymiaru osobowości można ponadto tłumaczyć istniejące między ludźmi różnice indywidualne. Lokalizacja kontroli wpływa na sposób odbierania i przetwarzania informacji oraz determinuje zachowanie jednostki w różnych sytuacjach, w tym w sytuacjach stresowych (Opuchlik i in. 2009: 236). Wiedza na temat lokalizacji kontroli jest zatem przydatna do przewidywania i wyjaśniania ludzkiego zachowania.

Przeprowadzono wiele badań skupiających się osobno na motywacji osiągnięć i poczuciu umiejscowienia kontroli. Istnieje przypuszczenie, że zmienne te mają ze sobą istotny związek. Wyniki dotychczasowych badań pokazują, że osoby z wewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli potrafią wykorzystywać zastane sytuacje do podniesienia swoich kompetencji oraz efektywności wykonywanych zadań. Według Ryszarda Kościelaka (2010: 51) można więc oczekiwać związku między wewnętrżsterownością a motywacją osiągnięć. Ponadto sugeruje on, że jednostki z wewnętrzną lokalizacją kontroli mają wyższą potrzebę osiągnięć – są bardziej wytrwałe w dążeniu do celu oraz pilniej pracują w sytuacjach wymagających wysiłku, zarówno fizycznego jak i psychicznego. Badania przeprowadzone przez Stephena Nowickiego i Bonnie Strickland (1973: 151) potwierdzają, że istnieje związek między wewnętrzną lokalizacją kontroli a motywacją działań i osiągnięciami w nauce. Brakuje jednak danych wskazujących, które czynniki i aspekty motywacji osiągnięć są powiązane z poczuciem umiejscowienia kontroli.

Cele i problemy

Biorąc pod uwagę przedstawione tu informacje, dotyczące złożoności motywacji osiągnięć i jej licznych korelacji z innymi zmiennymi postanowiono przyjrzeć się związkom struktury motywacji osiągnięć z poczuciem umiejscowienia kontroli wśród uczennic klas licealnych. Analizowane w tym opracowaniu wyniki badań mają na celu udzielenie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: (1) jaki zachodzi związek między lokalizacją kontroli a motywacją osiągnięć, jej czynnikami i skalami oraz (2) czy występują statystycznie istotne różnice w strukturze motywacji osiągnięć w zależności od posiadanego poczucia umiejscowienia kontroli? W analizach postanowiono również przyjrzeć się

związkom wieku i miejsca zamieszkania z motywacją osiągnięć i poczuciem umiejscowienia kontroli.

Postawiono następujące hipotezy: (1) zachodzą statystycznie istotne ujemne związki między motywacją osiągnięć, jej trzema czynnikami i wszystkimi skalami a poczuciem umiejscowienia kontroli oraz (2) dziewczęta z wewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli charakteryzują się wyższą motywacją osiągnięć, osiągają również wyższe wyniki w jej czynnikach oraz skalach w porównaniu z dziewczętami o bardziej zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli.

Metoda

Osoby badane: badanie zostało przeprowadzone na grupie 172 uczennic klas I–III różnych liceów ogólnokształcących znajdujących się na terenie Elbląga, Kartuz oraz Tczewa. 68 osób spośród całej grupy (40%) zamieszkiwało miasta, natomiast pozostałe 104 osób (60%) zamieszkiwało tereny wiejskie. Dziewczęta miały od 16 do 20 lat. Średnia wieku wyniosła 17,73. Udział w badaniu był dobrowolny. Osoby badane zostały poinformowane o anonimowości badań i ich naukowym charakterze.

Narzędzia badawcze: w celu zweryfikowania postawionych hipotez zastosowano następujące narzędzia badawcze: *Inwentarz motywacji osiągnięć* (LMI – *Leistungsmotivationsinventar*) Schulera, Thorntona, Prochaski i Frinrupa (*Leistungsmotivationsinventar 2001*; polska adaptacja: Klinkosz, Sękowski 2013) oraz *Kwestionariusz Delta Drwala*.

Inwentarz motywacji osiągnięć (LMI) posłużył do określenia struktury motywacji osiągnięć. Składa się on ze 170 twierdzeń pogrupowanych w 17 skal (na każdą skalę przypada 10 twierdzeń). Skale te obejmowały: elastyczność (FX), odwagę (FN), preferencję trudnych zadań (PD), niezależność (ID), wiarę w sukces (CS), dominację (DO), zapał do nauki (EL), ukierunkowanie na cel (GS), wysiłek kompensacyjny (CE), dbanie o prestiż (SO), dumę z produktywności (PP), zaangażowanie (EN), nastawienie na rywalizację (CP), flow (FL), internalizację (IN), wytrwałość (PE) oraz samokontrolę (SC) (Klinkosz, Sękowski 2013). Oprócz wyników uzyskanych w powyższych skalach, za pomocą kwestionariusza można obliczyć wynik ogólny motywacji osiągnięć oraz wyniki w trzech wyróżnionych czynnikach: pewność siebie, ambicja i samokontrola. Współczynnik wewnętrznej zgodności alfa Cronbacha dla polskiej wersji inwentarza wynosi 0,96, nato-

miast rzetelność oszacowana z wykorzystaniem metody połówkowej, z zastosowaniem wzoru Spearmana-Browna, mieściła się w granicach od 0,64 do 0,93 (Klinkosz¹). *Inwentarz motywacji osiągnięć* (LMI) został oparty o teorię *Cebulowego modelu motywacji osiągnięć* Schulera i Prochaski i bada aspekty uznane w nim za centralne i graniczące.

Kwestionariusz Delta Drwala przeznaczony jest do badania poczucia umiejscowienia kontroli. Odnosi się on do ogólnych przekonań jednostki, dotyczących możliwości wpływania na własne życie oraz na sytuacje dnia codziennego (Drwal 1995: 230). Na podstawie uzyskanego wyniku można określić jaka lokalizacja kontroli przeważa u danego człowieka. Ponadto dzięki zastosowanej skali kłamstwa można wnioskować o potrzebie aprobaty społecznej osoby badanej. Kwestionariusz składa się z 24 pozycji, z czego 14 dotyczy lokalizacji kontroli, a pozostałe 10 zaliczane są do skali kłamstwa. Uzyskanie wysokiego wyniku w skali lokalizacji kontroli świadczy o zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli. Natomiast uzyskanie wysokiego wyniku w skali kłamstwa wskazuje na dużą potrzebę aprobaty społecznej. Zarówno rzetelność skali, jak i jej trafność są zadowalające (Siek 1993: 436–437).

Wyniki

W celu sprawdzenia, jakie związki zachodzą między poczuciem umiejscowienia kontroli a motywacją osiągnięć obliczono współczynniki korelacji rPearsona. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 1.

Dane zawarte w tabeli 1 wskazują na liczne statystycznie istotne związki poczucia umiejscowienia kontroli z motywacją osiągnięć, jej wymiarami i skalami. Wszystkie te korelacje są ujemne, co oznacza, że wzrostowi motywacji osiągnięć towarzyszy wzrost wewnątrzsterowności. Im wyższa zaś zewnątrzsterowność, tym niższe nasilenie motywacji osiągnięć. Najsilniejszą zależność obserwuje się między lokalizacją kontroli a skalą internalizacji, lokalizacją kontroli a czynnikiem samokontroli oraz między lokalizacją kontroli a ogólnym wynikiem motywacji osiągnięć. Są to związki o umiarkowanej sile. Związki wyraźne, lecz niskie dostrzega się między lokalizacją kontroli a wymiarami: pewność siebie i ambicja, oraz między skalami: ukierunkowanie na cel, preferencja zadań

¹ W. Klinkosz, *Typologia motywacji osiągnięć. Badania studentów*. Materiały pokonferencyjne UKSW – II Interdyscyplinarna Konferencja Młodych Naukowców Doctorantes 2009 „Nienasylenie – między brakiem a nadmiarem”.

trudnych, zapął do nauki, samokontrola, wytrwałość, niezależność, elastyczność, duma z produktywności, wysiłek kompensacyjny, *flow*, odwaga, wiara w sukces, zaangażowanie. Związek lokalizacji kontroli z dbaniem o prestiż okazał się słaby, natomiast nie obserwuje się związku lokalizacji kontroli z dominacją i z nastawieniem na rywalizację.

Tabela 1. Korelacje między wynikiem ogólnym, czynnikami i skalami *Inwentarza motywacji osiągnięć* a poczuciem umiejscowienia kontroli (LOC)

	LOC		LOC		LOC
Motywacja osiągnięć	-0,404 ***	Niezależność (ID)	-0,276 ***	Duma z produktywności (PP)	-0,259 ***
Pewność siebie	-0,359 ***	Wiara w sukces (CS)	-0,205 **	Zaangażowanie (EN)	-0,204 **
Ambicja	-0,283 ***	Dominacja (DO)	-0,018	Nastawienie na rywalizację (CP)	-0,023
Samokontrola	-0,502 ***	Zapał do nauki (EL)	-0,339 ***	Flow (FL)	-0,238 **
Elastyczność (FX)	-0,266 ***	Ukierunkowanie na cel (GS)	-0,366 ***	Internalizacja (IN)	-0,572 ***
Odwaga (FN)	-0,223 **	Wysiłek kompensacyjny (CE)	-0,251 ***	Wytrwałość (PE)	-0,315 ***
Preferencja zadań trudnych (PD)	-0,329 ***	Dbanie o prestiż (SO)	-0,176 *	Samokontrola (SC)	-0,316 ***

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,005$; *** $p \leq 0,001$

Kolejne analizy miały na celu porównanie dziewcząt o wewnętrznej lokalizacji kontroli z dziewczętami o poczuciu umiejscowienia kontroli w kierunku bardziej zewnętrznego. W ten sposób próbowano odnaleźć ewentualne różnice między tymi grupami. W tym celu przeprowadzono analizę kontrastów, definiując kontrast dla dwóch skrajnych grup w zakresie poczucia umiejscowienia kontroli. Podziału na grupy dokonano na podstawie punktacji uzyskanej w *Kwestionariuszu Delta Drwala*. Do grupy 1 zaliczono osoby, które uzyskały najniższe wyniki, a więc charakteryzowały się najbardziej wewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli. W grupie 3 znalazły się natomiast osoby, które uzyskały najwyższe wyniki, co świadczyło o bardziej zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli.

Tabela 2. Różnice istotne statystycznie między osobami z wewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli (1; N = 38) i osobami o bardziej zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli (3; N = 42) w zakresie struktury motywacji osiągnięć

Wyniki uzyskane w kwestionariuszu LMI	t	df	$p \leq 0,05$	Kontrast	M	SD
Motywacja osiągnięć (MO)	5,021	169	0,000	1 3	735,53 635,50	92,76 86,40
Pewność siebie (MO.PS)	4,594	169	0,000	1 3	325,89 278,40	47,81 45,44
Ambicja (MO.A)	3,278	169	0,001	1 3	438,45 391,14	62,67 62,86
Samokontrola (MO.S)	6,403	169	0,000	1 3	134,92 108,36	21,70 16,77
Elastyczność (FX)	3,362	169	0,001	1 3	45,32 39,95	7,20 8,41
Odwaga (FN)	3,268	169	0,001	1 3	33,63 26,83	9,63 9,38
Preferencja trudnych zadań (PD)	3,670	169	0,000	1 3	40,05 32,26	8,90 9,37
Niezależność (ID)	3,731	169	0,000	1 3	43,16 36,95	8,40 5,62
Wiara w sukces (CS)	2,549	169	0,012	1 3	40,07 35,60	9,29 10,58
Dominacja (DO)	0,071	169	n.i.	1 3	38,76 38,60	11,62 11,03
Zapał do nauki (EL)	3,958	169	0,000	1 3	40,55 33,64	7,33 7,79
Ukierunkowanie na cel (GS)	4,901	169	0,000	1 3	43,55 34,57	8,55 7,87
Wysiłek kompensacyjny (CE)	3,210	169	0,002	1 3	44,63 37,79	8,96 9,89
Dbanie o prestiż (SO)	1,479	169	n.i.	1 3	47,95 44,71	10,48 9,04
Duma z produktywności (PP)	2,743	169	0,007	1 3	56,47 51,64	4,48 7,40
Zaangażowanie (EN)	2,479	169	0,014	1 3	34,95 29,64	9,52 8,85

Nastawienie na rywalizację (CP)	-0,198	169	n.i.	1 3	40,87 41,33	11,19 10,19
Flow (FL)	3,144	169	0,002	1 3	49,84 43,62	7,63 9,52
Internalizacja (IN)	8,265	169	0,000	1 3	51,16 38,62	6,92 6,38
Wytrwałość (PE)	3,616	169	0,000	1 3	42,24 35,36	9,16 8,58
Samokontrola (SC)	3,483	169	0,001	1 3	41,53 4,38	0,74 9,25

Zaprezentowane w tabeli 2 dane wskazują, że dziewczęta o wewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli różnią się od dziewcząt bardziej zewnętrznych w zakresie motywacji osiągnięć, wszystkich jej wymiarów oraz 14 spośród 17 skal. Osoby wewnętrzsterowne uzyskały wyższe wyniki we wszystkich skalach (z wyjątkiem nastawienia na rywalizację).

Sprawdzono również związek motywacji osiągnięć i lokalizacji kontroli z wiekiem i miejscem zamieszkania. Miejsce zamieszkania (miasto vs. wieś) okazało się nie związane ani z motywacją osiągnięć ($\eta = 0,063$) ani z poczuciem umiejscowienia kontroli ($\eta = 0,071$), natomiast wiek koreluje na poziomie statystycznie istotnym (współczynnik korelacji r Pearsona) z ogólnym wynikiem motywacji osiągnięć, z dwoma jej czynnikami (pewność siebie i ambicja) oraz z niektórymi z jej skal (elastyczność, preferencje trudnych zadań, niezależność, dominacja, ukierunkowanie na cel, dbanie o prestiż oraz duma z produktywności). Po stwierdzeniu występowania istotnych związków dokonano dodatkowych analiz z wykorzystaniem modelu regresji liniowej metodą krokową, aby zobaczyć, jaki wpływ na strukturę motywacji osiągnięć ma lokalizacja kontroli oraz wiek. Ze względu na brak związków z miejscem zamieszkania, zmienną tą pominięto w dalszych analizach.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że zarówno poczucie lokalizacji kontroli, jak i wiek mają wpływ na ogólny wynik motywacji osiągnięć. Model pierwszy, uwzględniający wyłącznie poczucie umiejscowienia kontroli, wyjaśnia 16% wariancji ($R^2 = 0,159$). Model drugi wskazuje, że 18% ($R^2 = 0,177$) ogólnego wyniku motywacji osiągnięć jest wyjaśnione zmiennością w zakresie poczucia lokalizacji kontroli i wieku. W obu modelach występuje ujemne oddziaływanie tychże zmiennych na motywację osiągnięć (im wyższy wiek, tym niższa motywacja osiągnięć; im większa zewnętrzność, tym niższa motywacja osiągnięć) (tabela 3).

Tabela 3. Wyniki modelowania zależności między zmienną motywacja osiągnięć a poczuciem umiejscowienia kontroli i wiekiem

Motywacja osiągnięć						
Model		Współczynniki niestandardyzowane		Współczynniki standaryzowane	t	Istotność
		B	Błąd standardowy	Beta		
1	(Stała)	765,725	13,671		56,011	0,000
	LOC	-14,568	2,528	-0,404	-5,763	0
2	(Stała)	989,146	102,731		9,629	0
	LOC	-13,956	2,515	-0,387	-5,548	0
	Wiek	-12,762	5,817	-0,153	-2,194	0,03

Wyniki uzyskane w analizie regresji skłoniły do podjęcia dalszych obliczeń uwzględniających wiek i jego związek z motywacją osiągnięć. Grupę badaną podzielono na trzy mniejsze podgrupy. Kryterium podziału był klasa, do której dana osoba uczęszczała (I klasa liceum, II klasa liceum albo III klasa liceum).

Tabela 4. Porównanie klas licealnych w zakresie struktury motywacji osiągnięć

	F	$p \leq 0,05$	Klasa	N	M	SD
Pewność siebie	2,185	0,038	I	59	316,97*	40,40
			II	58	314,59	52,40
			III	55	290,88*	48,89
Elastyczność	2,729	0,046	I	59	43,52	7,07
			II	58	44,69*	6,55
			III	55	40,61*	7,96
Dbanie o prestiż	2,707	0,047	I	59	52,41*	9,47
			II	58	47,33	9,15
			III	55	46,62*	9,32
Duma z produktywności	3,013	0,032	I	59	58,14*	8,58
			II	58	54,78	8,84
			III	55	52,86*	7,18

* Grupy między którymi występują statystycznie istotne różnice w zakresie danej zmiennej ($p \leq 0,05$) (na podstawie testów post hoc)

Następnie zastosowano test – jednoczynnikowa ANOVA – w celu odnalezienia ewentualnych różnic między grupami. Wyniki wykazały, że między grupami występują istotne różnice w czynniku pewność siebie oraz w trzech skalach: elastyczność, dbanie o prestiż oraz duma z produktywności. W pozostałych skalach nie zaobserwowano różnic. W tabeli 4 zaprezentowano wyniki dla czynnika pewność siebie oraz skal, w zakresie których wystąpiły różnice statystycznie istotne. Przeprowadzono również testy post hoc, żeby sprawdzić, między którymi grupami występują opisane tu różnice.

Najwięcej różnic statystycznie istotnych występuje między uczennicami klasy I liceum a uczennicami klasy III liceum. Dziewczęta z I klasy liceum uzyskują wyższe wyniki w czynniku pewność siebie oraz w skalach: dbanie o prestiż i duma z produktywności od dziewcząt z klasy III liceum. Ponadto dziewczęta z klas maturalnych różnią się od dziewcząt z klas II liceum pod względem elastyczności. Nie dostrzega się żadnych różnic statystycznie istotnych między uczennicami klasy I liceum a uczennicami klasy II liceum.

Dyskusja

Problem badawczy niniejszego opracowania dotyczył (1) związków lokalizacji kontroli z motywacją osiągnięć oraz (2) różnic w strukturze motywacji osiągnięć między dziewczętami o wewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli a dziewczętami o bardziej zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli. Ponadto przyjrano się związkom miejsca zamieszkania (miasto vs. wieś) i wieku z lokalizacją kontroli oraz z motywacją osiągnięć.

Postawiono następujące hipotezy: (1) zachodzą statystycznie istotne ujemne związki między motywacją osiągnięć, jej trzema czynnikami i wszystkimi skalami a poczuciem umiejscowienia kontroli oraz (2) dziewczęta z wewnętrznym poczuciem umiejscowienia kontroli charakteryzują się wyższą motywacją osiągnięć, osiągają również wyższe wyniki w jej czynnikach oraz skalach w porównaniu z dziewczętami o bardziej zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli. Hipotezy te zostały częściowo potwierdzone. Zachodzą statystycznie istotne związki między poczuciem umiejscowienia kontroli a ogólnym wynikiem motywacji osiągnięć, jej czynnikami i większością jej skal. Związki te są ujemne.

Z niniejszego badania można wnioskować, że osoby o wewnętrznej lokalizacji kontroli charakteryzują się wyższą motywacją osiągnięć. Dodatkowo cechują się większą pewnością siebie oraz są bardziej ambitne. Potrafią one wytrwale

dążyć do celu mimo nawarstwiających się trudności, które traktowane są przez nie jako wyzwanie. Nie zniechęca je wysiłek. Osoby te nie boją się własnych błędów, lecz traktują je jako cenną lekcję i wyciągają z nich wnioski na przyszłość. Są bardziej otwarte na nowe cele i cechuje je pozytywne nastawienie na zmiany. Nowości budzą ich zainteresowanie. Dziewczęta wewnątrzsterowne są niezależne i odpowiedzialne, przez co rzadziej ulegają wpływowi innych. Są przekonane, że odniesiony sukces jest wynikiem ich pracy i wysiłku. Poświęcają wiele czasu na rozwój swoich kompetencji i sprawia im to satysfakcję. Potrafią stawiać sobie długoterminowe cele i dążą do ich realizacji, a ze zobowiązań wywiązują się na czas. Wyniki uzyskane w badaniach własnych są zgodne z doniesieniami literatury (Ogińska-Bulik, Izydorczyk 2000; Mróz 2001; Gerstman 1982; za: Rusin 2004; Chodkiewicz 2006; Kościelak 2010).

Nie zaobserwowano istotnych różnic między dziewczętami z wewnętrzną lokalizacją kontroli a dziewczętami z zewnętrzną lokalizacją kontroli w zakresie dominacji, nastawienia na rywalizację oraz dbania o prestiż. Brak istotnych różnic między tymi grupami pod względem nastawienia na rywalizację, wynika najprawdopodobniej z różnych źródeł i pełnionych przez tą zmienną funkcji. Z wielu badań wynika, że osoby z wewnętrzną lokalizacją kontroli charakteryzują się wyższą samooceną oraz oceniają wyżej własną atrakcyjność w porównaniu z osobami zewnątrzsterownymi (Parzuchowska, Lipowska 2006: 115). W ich przypadku skłonność do rywalizacji może wynikać z chęci podkreślenia własnych kompetencji. Innego wytłumaczenia można doszukiwać się łącząc nastawienie na rywalizację z motywacją wewnętrzną – chęć bycia lepszym od innych może być wtórna względem pragnienia bycia coraz doskonalszym we własnych oczach (Rheinberg 2006: 150). Inni ludzie mogą stanowić tylko pewne tło, służące jako grupa odniesienia. W przypadku osób zewnątrzsterownych zaś tendencja do rywalizacji może wynikać z zaniżonej samooceny i niskiej samoakceptacji, często spotykanej u tej grupy osób (Jakubik, Zegarowicz 1998). Dążenie do osiągnięć i odnoszenie sukcesów może służyć zbudowaniu własnej samooceny, w oparciu o opinie innych ludzi. Motywacja przybiera wówczas postać motywacji zewnętrznej (Rheinberg 2006: 150). Z tych powodów grupy z różną lokalizacją kontroli mogą nie różnić się między sobą pod względem nasilenia skłonności do rywalizacji.

Brak istotnych różnic między grupami z odmienną lokalizacją kontroli w zakresie dbania o prestiż może wynikać z podobnych przyczyn, co brak istotnych różnic w skłonności do rywalizacji. Zmienna ta przejawia się w skupieniu uwagi na swoim rozwoju, ale i w oczekiwaniu uznania za własne osiągnięcia (Schuler, Frintrup 2002: 751). Osoby wewnątrzsterowne potrafią włożyć więcej wysiłku,

aby zrealizować zamierzony cel. Sukcesy natomiast – postrzegane jako rezultat własnej aktywności – są dla nich dodatkowym wzmocnieniem i przyczyną odczuwania większej satysfakcji z powodu dokonanego osiągnięcia (Kościelak 2010: 51). Uznanie ze strony innych zaś służy im jako cenne potwierdzenie własnych kompetencji. Inaczej jest w przypadku osób o zewnętrznym poczuciu umiejscowienia kontroli. Skupienie na własnym rozwoju i dążenie do osiągnięć może brać swoje źródło z pragnienia uzyskania wartości w oczach innych (Rheinberg 2006: 150). Bycie docenionym przez innych może być w ich przypadku czynnikiem leżącym u podstawy podejmowania działania. Z tych powodów nasilenie tej zmiennej jest podobne w przypadku obu grup.

Nie zaobserwowano również istotnych różnic między grupami w zakresie dominacji. U osób wewnątrzsterownych dominacja może wynikać z poczucia odpowiedzialności i pragnienia odnoszenia sukcesu. W przypadku osób zewnątrzsterownych dominacja paradoksalnie może być przejawem konformizmu. Badania Douglasa Crowne'a i Stepharda Liveranta (1963: 546) dowiodły, że lokalizacja kontroli jest skorelowana ze skłonnościami do konformizmu. Jednostki zewnątrzsterowne łatwiej poddają się oddziaływaniom innych ludzi, w związku z czym często mogą być delegowane na rolę przywódcy w grupie, w której brakuje osób chętnych do przejęcia miana lidera. Innego wytłumaczenia można doszukać się, traktując dominację również jako wywieranie wpływu na innych. Postrzeganie sukcesów jako niezwiązanych z własnymi kompetencjami, a będącymi splotem okoliczności i działań innych osób oraz świadomość braku wpływu na rozwój wydarzeń, mogą przyczyniać się do zrzucania odpowiedzialności na innych, wywierając tym samym wpływ na ich zachowanie i zmuszając ich do podjęcia określonych zadań. Również w tym przypadku mowa o pozornej dominacji.

Jak wynika z badań własnych, osoby pochodzące ze wsi i z miasta nie różnią się między sobą ani w zakresie motywacji osiągnięć ani lokalizacji kontroli. Oznacza to, że miejsce zamieszkania nie różnicuje osób pod względem tych zmiennych. Jednocześnie podkreśla, że w kształtowaniu lokalizacji kontroli inne zmienne, takie jak na przykład postawy rodziców (Katkovsky i in. 1967; Solomon i in. 1971; Stephens 1972², za: Kościelak 2010: 46) czy spójność doświadczeń (Domachowski i in. 1984: 42) odgrywają większą rolę niż miejsce zamieszkania. Podobnie, miejsce zamieszkania nie ma związku z kształtowaniem struktury motywacji osiągnięć. Zaobserwowano natomiast różnice w strukturze motywacji osiągnięć w zależności od wieku. Dziewczęta z klas maturalnych uzyskują niż-

² Stephens M.W. 1972. *Dimensions of Locus of Control: Impact of Early Educational Experiences*. Paper presented at the meeting of the American Psychological Association, Montreal, August.

sze wyniki w zakresie pewności siebie, dbania o prestiż i dumy z produktywności niż dziewczęta z klas pierwszych. Różnice te mogą wynikać z większego nasilenia stresu, związanego ze zbliżającym się egzaminem dojrzałości (Ogińska-Bulik 2015: 8). Zmęczenie, ciągłe przygotowania, ograniczenie czasu wolnego, stres mogą przyczynić się również do zmniejszenia pewności siebie oraz osłabienia zadowolenia z własnej aktywności i uzyskanych efektów (Dudek i in. 2001: 456). Obniżenie wyników w zakresie czynnika pewności siebie może z kolei przekładać się na wyniki uzyskiwane na egzaminie dojrzałości. Ponadto oczekiwanie większego uznania za własne sukcesy w przypadku dziewcząt z I klasy liceum może być związane ze zmianą szkoły czy klasy, a co za tym idzie – z nawiązywaniem nowych znajomości. Wyrazy uznania ze strony innych mogą pełnić funkcję dowartościowania i potwierdzenia, że osoba jest w stanie dobrze poradzić sobie w nowym środowisku (Lachowicz-Tabaczek, Śniecińska 2013: 260).

Bibliografia

- Chodkiewicz J. 2006. *Zmagając się ze światem. Znaczenie zasobów osobistych*, dostępny na: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=136> (otwarty 2 grudnia 2015).
- Crowne D.P., Liverant S. 1963. *Conformity under varying conditions of personal commitment*, „The Journal of Abnormal and Social Psychology”, nr 6, s. 545–547.
- Domachowski W., Kowalik S., Miluska J. 1984. *Z zagadnień psychologii społecznej*, PWN, Warszawa.
- Drwal R.Ł. 1995. *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dudek B., Merecz D., Makowska Z. 2001. *Poczucie kontroli w miejscu pracy a poziom stresu zawodowego i związane z nim skutki*, „Medycyna Pracy”, nr 6, s. 451–457.
- Franken R.E. 2005. *Psychologia motywacji*, tłum. M. Przyłipiak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Gertsman S. 1982. *Aktywność człowieka i osobowość jako przedmiot psychologii i podstawowe zagadnienia psychologii klinicznej*, Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Hamilton J.O. 1974. *Motivation and risk taking behavior: A test of Atkinson's theory*, „Journal of Personality and Social Psychology”, nr 6, s. 856–864.
- Harrel A.M., Stahl M.J. 1981. *A behavioral decision theory approach for measuring McClelland's trichotomy of Leeds*, „American Psychological Association”, nr 2, s. 242–247.
- Heckhausen H., Roelofsen I. 1962. *Anfänge und Entwicklung der Leistungsmotivation: (I.) im Wetteifer des Kleinkindes*, „Münster: Psychologische Forschung”, nr 26, s. 313–397.
- Jakubik A., Zegarowicz E. 1998. *Samoocena, poczucie kontroli i kontrola emocjonalna u dorastających córek mężczyzn uzależnionych od alkoholu*, dostępny na: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=135> (otwarty 17 listopada 2015).

- Katkovsky W., Crandall V.C., Good S. 1967. *Parental antecedents of children's beliefs in internal-external control of reinforcements in intellectual achievement situations*, „Child Development”, nr 38, s. 765–776.
- Klinkosz W., Sękowski A. 2013. *LMI. Inwentarz Motywacji Osiągnięć H. Schulera, G.C. Thorntona, A. Frintrupa i M. Prochaski. Podręcznik, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa.*
- Klinkosz W., Sękowski A. 2006. *H. Schulera i M. Prochaski polska wersja „Inwentarza Motywacji Osiągnięć – Leistungsmotivationsinventar (LMI)”*, „Czasopismo Psychologiczne”, nr 12, s. 253–264.
- Kościelak R. 2010. *Poczucie umiejscowienia kontroli i przekonania o własnej skuteczności w zdrowiu i chorobie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Lachowicz-Tabaczek K., Śniecińska J. 2013. *Samoocena jako monitor zdolności do działania i radzenia sobie – nowe spojrzenie na źródła i funkcje samooceny*, „Prace Psychologiczne LXII, Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 3546, s. 247–265.
- Łukaszewski W., Doliński D. 2007. *Mechanizmy leżące u podstaw motywacji*, [w]: *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2, red. J. Strelau, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, s. 441–468.
- Mróz A. 2001. *Wartości a umiejscowienie poczucia kontroli*, „Edukacja i Dialog”, nr 9, s. 132–133.
- Niebrzydowski L. 1972. *Wpływ motywacji na uczenie się*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- Nowicki S., Strickland B.R. 1973. *A locus of control scale for children*, „Journal of Consulting and Clinical Psychology”, nr 1, s. 148–154.
- Ogińska-Bulik N., Izydorczyk K. 2000. *Style radzenia sobie ze stresem a poczucie własnej wartości i umiejscowienie kontroli zdrowia u dzieci chorych na białaczkę*, „Psychoonkologia”, nr 7, s. 29–37.
- Ogińska-Bulik N. 2015. *Rola prężności psychicznej w radzeniu sobie ze stresem związanym z egzaminem maturalnym*, „Przegląd Badań Edukacyjnych”, nr 2, s. 7–24.
- Opuchlik K., Wrześniewska M., Kocur J. 2009. *Ocena poziomu stylów radzenia sobie ze stresem i poczucia umiejscowienia kontroli zdrowia u osób z chorobą niedokrwienną serca i nadciśnieniem tętniczym*, „Psychiatria Polska”, nr 2, s. 235–245.
- Parzuchowska M., Lipowska M. 2006. *Poczucie umiejscowienia kontroli i ocena własnego ciała a skuteczność odchudzania młodych kobiet*, „Psychologia Rozwojowa”, nr 3, s. 113–121.
- Połom M. 2015. *Syndrom gotowości anorektycznej a struktura motywacji osiągnięć u uczennic szkoły średniej*, „Polskie Forum Psychologiczne”, nr 2, s. 184–200.
- Rheinberg F. 2006. *Psychologia motywacji*, tłum. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Rotter J.B. 1966. *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement*, „Psychological Monographs: General and Applied”, nr 1, s. 1.
- Rusin J. 2004. *Poczucie alienacji a brak poczucia kontroli wewnętrznej*, dostępny na: <http://www publikacje.edu.pl/publikacje.php?nr=495> (otwarty 28 maja 2012).
- Schuler H., Prochaska M. 2001. *Leistungsmotivationsinventar*, Hogrefe, Göttingen.
- Schuler H., Fintrup A. 2002. *Der Wille zählt: Leistungsmotivation*, „Personal”, nr 1, s. 750–753.

- Siek S. 1993. *Wybrane metody badania osobowości*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Solomon D., Houlihan K.A., Busse T.V., Parelius R.J. 1971. *Parent behavior and child academic achievement, achievement striving, and related personality characteristics*, „Genetic Psychology Monographs”, nr 83, s. 173–273.
- Storch D.L. 2012. *Diagnostik von Leistungsmotivation im interkulturellen Vergleich und der Zusammenhang mit Prosozialität*, Herbert Utz Verlag, München.
- Wieczorkowska G. 2007. *Kierowanie motywacją. Rola myśli i emocji*, Wydawnictwo Instytutu Studiów Społecznych, Warszawa.
- Schmidt-Atzert L. 2006. *Leistungsrelevante Rahmenbedingungen/Leistungsmotivation*, [w:] *Leistung und Leistungsdiagnostik*, red. K. Schweizer, Springer, Frankfurt, s. 223–277.
- Zimbardo P. 1999. *Psychologia i życie*, tłum. E. Czerniawska, J. Radzicki, J. Suchecki, J. Kowalczevska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.